

تاریخ تحلیلی هنر معاصر ایران

از آغاز تأثیر هنر غرب تا جنبش سقاخانه

پریس تنظیفی

ایران

تاریخ تحلیلی هنر معاصر ایران

از آغاز تاثیر هنر غرب تا جنبش سقاخانه

پریس تنظیفی

**کتابخانه ملی
مجموعه نسخ خطی**

تاریخ تحلیلی هنر معاصر ایران

پریس تنظیمی

چاپ نخست: ۱۴۰۰

۲۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۰۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸ ۶۰۰ ۶۷۹۹ ۳۹ ۱

مدیر هنری و طراح گرافیک: پریس تنظیمی

نشر چاپخش

تهران، خیابان انقلاب، بازارچه کتاب

سرشناسه:	تنظیمی، پریس، ۱۳۵۳-
عنوان و نام پدیدآور:	تاریخ تحلیلی هنر معاصر ایران: از آغاز تا هنر غرب تا جیس سفاخانه / پریس تنظیمی.
مشخصات نشر:	تهران: چاپخش، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری:	۲۰۵ ص.، مصور (رنگی).
شابک:	978-600-6799-39-1
وضعیت فهرست نویسی:	فبا
موضوع:	هنر -- ایران -- تاریخ -- قرن ۱۴
موضوع:	Art -- Iran -- History -- 20th century
رده پدی کنگره:	۷۳۸۵۶
رده پدی دیویی:	۷۰۹/۵۵
شماره کتابشناسی ملی:	۷۵۵۹۱۵۵
وضعیت رکورد:	فبا

تاریخ حکلی سر
سر معاصر ایران

تاریخ حکلی
سر معاصر ایران

تقدیم به صبا رادمان؛ همسرم که
با ذهن نوجوی خود مرا به نگارش
این کتاب ترغیب کرد

کتابخانه ملی
تاریخ و جغرافیه
سر معاصر ایران

کتابخانه ملی
تاریخ و جغرافیه
سر معاصر ایران

فهرست:

سرآغاز (۱۲)

نخستین مواجهه با هنر اروپا (۱۸)

آغاز تاثیر آشنایی با هنر اروپا (۲۸)

از فرنگی سازی تا پیکرنگاری درباری (۴۰)

ظهور و بروز پیکرنگاری درباری (۶۰)

ظهور و بروز کمال الملک (۷۸)

مدرسه صنایع مستظرفه (۱۳۰)

دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران (۱۵۸)

مکتب سقاخانه، بازگشت به هنر ایرانی (۱۷۴)

سرانجام سخن (۱۹۸)

منابع و مآخذ (۲۰۰)

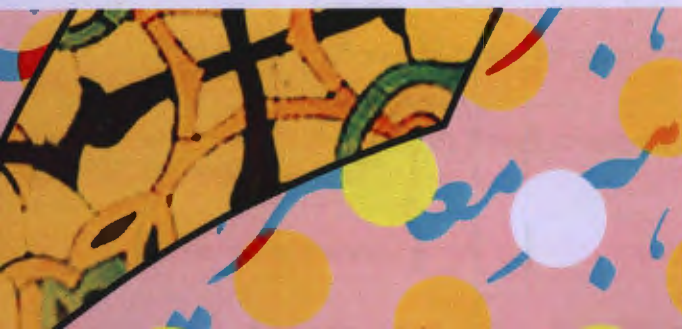

سپاس

برای آغاز هر کاری، میزانی انگیزشی لازم است تا فرد را مصمم به انجام کار کند. این انگیزه برای هر فردی متفاوت است. برخی نیازمند تشویق مداوم هستند، تا انگیزه لازم برای انجام کاری را داشته باشند و برخی هرگاه که مانعی در برابرشان باشد، تلاش می‌کنند تا از آن عبور کنند. طی سال‌ها فعالیت حرفه‌ای به عنوان یک هنرمند و منتقد هنری همواره با این پرسش روبرو بوده‌ام که سرآغاز هنر معاصر ایران کجاست؟ یا به شکل دیگر، چه انگیزه‌ای هنر معاصر ایران را پدید آورده است؟ نگارش این کتاب هنگامی میسر شد که با تشویق جناب آقای دکتر «حبيب الله صادقی»؛ نقاش هنرمند و ریاست اسبق موزه هنرهای معاصر تهران و سرکار خانم «رفعت فکوری» پژوهشگر و استاد ماندگار هنر روبرو شدم. بنابراین مراتب سپاس و قدردانی خود را از نقشی که ایشان در انگیزشی لازم برای نگارش این کتاب داشتند، را به این ترتیب اعلام می‌دارم.

پریس تنظیفی

۱۳۹۸/۰۷/۲۸

سرآغاز

هرگاه بخواهیم درباره تاریخ نقاشی معاصر ایران پژوهش کنیم، می‌دانیم که با پدیده‌ای پیچیده مواجه هستیم که وقوع آن وابسته به تغییرات وسیع در فرهنگ و سنت جامعه ایرانی است. به شکل معمول این گونه بیان می‌شود که ایران به عنوان یک سرزمین با موقعیت خاص جغرافیایی که اهمیت سیاسی خاصی به آن داده است، از قرن نوزدهم در رابطه گسترده با کشورهای اروپایی قرار گرفت و مراوده فرهنگی خاصی را آغاز کرد که در یک سوی آن سنت ایرانی و در سوی دیگر مدرنیته‌ای بود که منشاء آن اروپا بود.

«مدرنیته»^۱، «خویش-تعریفی» است که جوامع شناخته شده

Modernity- ۱

به این وصف برای توصیف «ابداعات»^۲، «حکومتداری»^۳ و «اقتصاد اجتماعی»^۴ خود به کار می‌برند. شرط مطلوب در این تعریف این است که جامعه‌ای که خود را عضو مدرنیته می‌داند، خود را در جایگاهی تصور کند که سلف خود را قدیمی نشان دهد یا دست کم بر آن پیشی گرفته باشد. (اسنایدر؛ ۲۰۱۹)^۵

به این ترتیب مطابق با این شرط، بر اساس انگاره کلی که پیش فرض غالب در گفتارهای جامعه‌شناسانه و تاریخ‌نویسانه است، جامعه ایرانی از قرن نوزدهم مسیری را در پیش گرفت که پیشینه تاریخی و رسوم خود را کهنه، قدیمی و فاقد کارآمدی شناخت و به نوجویی و نوآوری در شیوه‌های فن‌آوری، حکومتداری و اقتصاد روی آورد. به بیان دیگر رو به مدرنیته آورد. به طور خاص، مدرنیته با «ذهنیت فردی»^۶، «توضیح علمی»^۷ و «عقلانی شدن»^۸، کاهش تأکید بر «جهان‌بینی‌های مذهبی»^۹، ظهور «دیوان‌سالاری»^{۱۰}، توسعه سریع «شهرنشینی»^{۱۱}، ظهور «دولت‌های ملی»^{۱۲} و تسریع مبادلات مالی و ارتباطات همراه بود.

تاریخ «اروپای غربی»^{۱۳} نشان می‌دهد که تحقق «عصر مدرن»^{۱۴} با پایان «حمله‌های استعماری»^{۱۵} و «گسترش جهانی»^{۱۶} که به قرن هجدهم و اوایل قرن نوزدهم میلادی باز می‌گردد، آغاز می‌شود. (اسنایدر، ۲۰۱۹)

مطالعه تاریخ ایران نیز نشانگر آن است که دور و بر همین زمان است که تلاش ایران برای استقرار نهادهای اجتماعی رایج در جامعه مدرنیته مانند دادگستری و نهاد قانون گذاری آغاز می‌شود. جنبش مشروطه نقطه عطفی در این تاریخ است.

در واقع می‌دانیم که ایران در ابتدای دوره قاجار بدور از پیشرفت علمی و فن‌آوری به وقوع پیوسته در اروپا است. در ابتدا، نه شاهان قاجار و نه مردم هیچ نوع آگاهی از

- ۲ innovation-
- ۳ governance-
- ۴ socioeconomics-
- ۵ (Snyder, ۲۰۱۹)
- ۶ individual subjectivity-
- ۷ scientific explanation-
- ۸ rationalization-
- ۹ religious worldviews-
- ۱۰ Bureaucracy-
- ۱۱ rapid urbanization-
- ۱۲ nation-states-
- ۱۳ Western Europe-
- ۱۴ modern era-
- ۱۵ colonial invasion-
- ۱۶ global expansion-

دنیای متحول شده با علم، دانش و فن آوری نداشتند. جنبش مشروطه خواهی بدون تردید، مهمترین تجربه تاریخی معاصر ایران به شمار می‌رود و سلسله قاجار در این میان، نقشی تعیین کننده داشته است. نکته اینجاست که استبداد قاجار تنها در سال‌های منتهی به قرن بیستم است که مورد آماج اعتراض قرار می‌گیرد و مردم خواهان وقوع «مردم‌سالاری» در ایران می‌شوند. دوره پادشاهی قاجار در ایران را با توجه به ماهیت رخدادهای سیاسی و اجتماعی به وقوع پیوسته در آن باید به دو قسمت تقسیم کرد:

در بخش نخست آن «آقا محمد خان»، «فتح‌علی‌شاه» و «محمد شاه» حکومت کردند و در بخش دوم شاهد حکمرانی «ناصرالدین شاه»، «مظفرالدین شاه»، «محمدعلی شاه» و «احمد شاه» هستیم.

در دور نخست، هدف شاهان قاجاری این بود که به شاهان عصر صفوی شباهت پیدا کرده و با دوباره به دست آوردن امپراتوری وسیع آن‌ها مذهب شیعه دوازده امامی را حفظ کنند. در عوض، آن‌ها نسبت به اصلاح و نوسازی ساختار سیاسی توجه نداشته و با استبداد، انحطاط و فساد مزمن مبارزه نمی‌کردند. اگرچه این دوره مقارن با قرون هفده و هجدهم میلادی بود که اروپا در حال تجربه عصر روشنگری و آغاز ورود به دنیای صنعتی بود، با این وجود ایران این دوره، هنوز درگیر عصر تاریک رکود سیاسی، اجتماعی، مدنی و فرهنگی قرون وسطی بوده است. ایران این دوره را به شکل معمول «غرق در جهالت و بی‌خبری» توصیف می‌کنند تا جایی که آقا محمد خان برای اصلاح امور «راهی جز کشتن و بستن» نمی‌شناخت و آن‌گاه که سلطنت به جانشین او رسید، شاه زیوری جز «تن‌آسایی» و «خودآرایی» نداشت و شماره زنان او از حد گذشته و به قولی «آبروی دودمان را برد». (طباطبایی، ۱۳۹۲)

در دوره دوم شاهد تغییر و تحولی شگرف هستیم و تغییرات ساختاری شاکله نظام سیاسی سنتی ایران را به چالش کشید. نگاه شاهان قاجار، افراد با نفوذ و نخبگان سیاسی ایران متمایل به اروپا و پیشرفت‌های آن‌ها شد. حضور استعماری اشغالگرایان اروپایی باعث بروز جنگ‌های متمادی شد که متعاقب آن باعث جدا شدن قفقاز از ایران شد و مداخلات سیاسی و اقتصادی قدرت‌های استعماری را در ایران افزایش داد. سرانجام در ابتدای قرن بیستم استبداد قاجاری مورد اعتراض‌های مردمی قرار گرفت. اعتراض‌ها در برابر تعرض و نفوذ بیگانگان به ویژه در برابر دولت‌های روس و انگلیس با قتل چهارمین شاه قاجار، ناصرالدین‌شاه مصادف شد و راه را برای یک ایجاد یک جنبش انقلابی هموار کرد با این وجود حتی وقوع انقلاب مشروطه نیز نتوانست مدرنیته را در ایران مستقر کند زیرا در پی هر تحول تاریخی، مرحله واپس‌روی به وجود آمد که منتج از برخورد نیروهای ترقی‌خواه با قدرت‌های سنتی بود. (اصلان‌زاده، ۱۳۹۳)

همین امر موجب شد تا جامعه ایرانی به شکلی نامتوازن پذیرای ارکان مدرنیته باشد، به شکلی که برخی از مظاهر آن به شکل پیشرفته‌ای بروز کرد و در برخی دیگر قدم‌های ابتدایی نیز به سختی برداشته شد. به همین دلیل در این دوره تاریخی شاهد تغییرات بزرگی در هنر ایران هستیم. این تغییرات بزرگ که جنبه‌های مختلف فرهنگ و جامعه را تحت تاثیر خود قرار داد، شامل دگردیسی هنر ایران و تغییر «الگوواره»^{۱۷} حاکم بر آن نیز بود. البته باید دانست که این دیدگاه نسبت به نحوه نفوذ مدرنیته در ایران، چندان هم خالی از ایراد نیست. در واقع مطالعه دقیق تاریخ فرهنگ و هنر ایران نشانگر وقوع تحولاتی تدریجی است که پیش از دوره قاجار آغاز شده است و به تدریج با آزمون و خطاهای بسیار در جهت نوزایی و نوآوری خود گام بر

می‌داشته است، با این وجود پیوند بین هنر ایران در سنت گذشته آن و آنچه امروز در جریان است، در دوره قاجار به شکلی تصاعدی دچار تغییر شد و روند آن دگرگون شد. به این ترتیب تاریخ هنر معاصر ایران شامل یک دگردیسی و تغییر است که برای درک آن باید ریشه‌های نیاز به این تغییر را دانست.

در این کتاب تلاش بر این بوده است که با نگاهی تحلیلی و تفکر انتقادی چرایی تغییر الگوواره هنری را کشف و تاریخ هنر معاصر ایران را در رهگذر این دگردیسی و تغییر تبیین کرد.

باید در نظر داشت که هنر معاصر ایران همواره رویکردی خاص به هنر نگارگری و پیشین داشته است و نسب از آن برده است، به شکلی که تدوین تاریخی تحلیلی از هنر معاصر ایران بدون در نظر گرفتن این مبدأ ممکن نمی‌نماید. به همین دلیل، در نگارش این کتاب، هنر معاصر در نسبت با ویژگی‌های نگارگری ایرانی بررسی شده و از نقاشی ایرانی به عنوان مبدایی که هنرمندان معاصر بخشی از هویت خود را در آن یا با استفاده از آن تعریف کرده‌اند، استفاده شده است.

